

VII

На Семена в Глупові становиться ярмарок. В сю пору Глупів оживає тижнів на два, за котрі у Глупові силкуються навеселиться, знаходиться, награтися на цілий рік, так щоб стало чим споминати ярмарок до другого, до нового. Більш ніж за тиждень до ярмарку, зараз послі першої Пречистої показувались вже перші ознаки, що підходить ярмарковий час. Жидки незвичайно вертілись по місту, будуючи на майдані ятки і балагани. Приїздили бердичівські балагули, намощені до полудрабків ящиками з «красним» товаром, переправленим контрабандою з Бродів у Радзивилів; з «самоновішими» модами, що торік не продали паризькі модниці; поверх полудрабків балагули привозили натовп жидків-факторів, перекупщиків і всяких інших «посередників» і мішуресів, без котрих ніяк не вміє ні купити, ні продати ні один український пан; без сих пиявок ще і досі навіть люде освічені не вміють ні збути плодів своєї праці, ні роздобути матеріалу для своєї праці. А що вже до позички грошей, так тут і гадати нічого! Ся річ у нас зроду без жида не обходиться. Коли не сам жид дає в позичку гроші, так він знає, в кого їх можна позичити.

Ні в одного народу немає такого гострого понюху на гроші, як у жидів.

Темна аж чорна будівля невеличкого дерев'яного глупівського театру цілий рік стояла замкнута, забита, була пристановищем галок і пугачів; послі Пречистої її відбивали, відчиняли двері, провітрювали, щоб не воняло цвіллю і гниллю, а на самого Семена входила в сей «храм» сама господарка його, пані Мельпомена, в образі глупівських охотників і охотниць до театру.

На сей рік головиха заходилася спорудити на ярмарковий час кілька спектаклів з охотників.

— Чи піде ж то тепер Горovenчиха до нашого гурту? — радилась головиха з банкіровою дочкою.

— Чом же їй не йти? А коли і не схоче, і без неї обійдемося.

— То-то що ні; без неї трудно... я вибрала такі пієси, де багацько співів, а хто в нас краще Горovenчихи співатиме?

— Се правда, та вже ж ради її, щоб спектаклів не було!.. Сього не можна; краще пієси перемінити.

— Ні, сього вже не можна: я, бачте, вибрала такі патріотичні, підходящі до нашого часу...

— А нуте які?

— «Ямщики», «Матрос», «Ворона в павлиньих перьях», знаєте?

— Знаю, гарні, але як же з Горovenчихою?

— Треба просити.

Головиха їхала до Горovenчихи. Випало так, що якраз на той час ні Горovenка, ні Галкіна не було дома. Наталя сиділа одна. Головиха не довго її благала; вона згодилась.

— Юрасю! ти знаєш, що на Семена у нас ярмарок? — говорила Наталя своєму чоловікові, як він вернувся додому.

— Чув.

— Може, чув, що і спектаклі будуть, гратимуть охотники.

— Про се не чув.

— Ти нічого не скажеш, як я до них пристану?

— Не радив би я.

— А я вже слово дала, приїздила прохати головиха; ніяково було відмовити.

— Коли слово дала, так нащо ж у мене питати, — промовив Горovenко; в голосі його чутно було ноту досади.

— Завтра у нас перша репетиція.

— От як!

- Я гратиму в «Ямщиках».
- Горовенко скривився і нічого не сказав.
- На репетицію з'їхалось доволі людей і між ними Ганусенко. Горовенко не хотів бути з гістьми і ще до приїзду їх зійшов в сад. Репетиція скінчилась, гості пішли прохотиться в саду.
- От ви де! — промовив Ганусенко, підходячи до сосни, під котрою лежав Горовенко.
- «І тут знайшли», — подумав Горовенко; швидше встав, поздоровився з гістьми і сказав:
- Я умисне пішов з хати, щоб не мішати; мені здається, зайвий чоловік — завжди мішає.
- Ви ніколи не можете бути зайвим у нашій громаді, — сказала головиха.
- Ви ще пользу б нам зробили, порадили б нас, — вставив своє слово Ганусенко.
- Яка вже моя рада! Я зроду не грав на сцені.
- А як гратиме Наталя Олександровна! — заговорив Ганусенко. — Просто і сказати не можна, яка вона артистка! Задивися на неї, хоч не схочеш.
- Горовенкові не подобалося, що Ганусенко хвалить його жінку.
- Головиха прийнялася дякувати Горовенка і Наталю і вихвалити її гру, її голос:
- Усе місто дякуватиме їй за ті години, що проведуть у театрі; та і діло добре зробила. Ви знаєте, — спитала вона у Наталі, — куди ми повернемо ті гроші, що зберемо з спектаклів?
- Ні, я про се і байдуже.
- Віддамо ісправникові, щоб найняв більш поліціантів: сих що є, мало на Глупів, особливо вночі.
- Здається, можна б пригадати що краще, — озвався Лиштва, — здається, у Глупові усе тихо, благополучно і ничим не вимагається більш поліціантів.
- І я такої думки була; так-от же прийшов у думу від губернатора приказ, щоб непримінно завести нічну сторожу; а в Думі — де ті гроші?.. Себто новий налог треба завести... так от мій чоловік радився, радився з ісправником і придумали на ярмарковий час спектаклі, три або чотири; зберемо тисячу карбованців, от і десять сторожів.
- Горовенка від сих слів наче хто приском обсипав.
- Я не знав сього, — відповів Лиштва, — а коли так, так вибачте мені: я не хочу заробляти на поліцію. Сторожа — діло думи; коли вона їй треба, нехай вона й наймає на свої гроші, а не треба, нехай так і відпише губернатору.
- Так ви і не будете грати? — спитало Лиштву разом кілька голосів.
- На поліцію — не буду; на що інше рад.
- Перемінити сього вже не можна; се б образило ісправника...
- Тоді без мене.
- Обійдеться! — проговорила з насмішкою головиха і відвернулась від Лиштви.
- Гості роз'їхались. Горовенко прийшов у хату і сидів мовчки. Наталя стала вчити свою роль.
- Як душно в хаті, — промовив Горовенко і пішов в сад. В лице йому пахнуло свіжим вітерцем: він потяг в себе свіжого пахучого повітря. Повновидий місяць плив по небу і дивився на його з чистого блакитного неба... нігде ні хмариночки! Ніч стояла ясна, чудовна. Горовенко глянув на небо і довго дивився на місяць, на зірки і на далекий безкінечний красзір. І разом у його по душі, по серцю пролетіли спомини тої ночі, коли Наталя просила його взяти її з собою. І тоді стояла місячна ніч! Тоді він раював! Щось чудне ніби вщипнуло його за серце. Він опустив голову і повагом став ходити по саду. Його почала гризти думка зовсім нова, якої він і не викликав, і не сподівався: йому тяжко було, що Наталя пішла грати та ще в «Ямщиках», та ще на користь поліції. Він сів на траву і схопився рукою за лівий бік, наче хотів придержати серце, щоб воно так не билось, так не щеміло.
- А в хаті між батьком і дочкою ішла така розмова:
- Не слід би тобі, Наталю, грати; хіба ти не бачиш, що Юркові се не подобається; я радив би

тобі кинути.

— Не можна, татусю! Коли б тільки ви знали, як мені хочеться грати! Так хочеться, що і сказати не можна...

— То хоч би в кращій пієсі... хоч би не на таке діло...

— Се ще краще, татусю! Особливо тепер, коли пішов до міністра Юрків лист. Міністр, певно, запитає про Юрка поліцію; а Пухно, бачучи, що я граю...

— Цить! — перебив її отець. — Не виривайся з сим! Зрозумій, що се хула на твого чоловіка!.. Та знаєш ти, що коли б він вчув твої слова... що б він сказав? Послухай, доню! — заговорив він знов ласкаво. — Покинь се діло, не сердь Юрка.

— Татусю! я вблагаю його, він не сердитиметься... ось побачите — сам піде в театр... я зараз вблагаю його.

— Ні, вже краще сьогодні не нагадуй йому про се діло... Бачу я, що ти мало знаєш свого чоловіка! Стережись, щоб з сього пива не вийшло якого дива...

На другий день знов зібралась репетиція, на місто Лиштви головиха привела секретаря думи. Горovenko всю репетицію просидів у хаті, не спускаючи очей з жінки та з Ганусенка.

— Юрасю! серденько! — говорила Наталя, цілуючи свого чоловіка. — Ти вже не сердишся на мене? Ні?

— За що?

— Що я граю! Коли хоч, я покину.

— Се буде приневолування... я не хочу нікого, а тим паче тебе, неволити.

— Значить, ти не сердишся... а в театр підеш, як я гратиму?

— Піду, але з умовою: не сидітиму між публікою, а за кулісами.

— Добре, добре... хіба мені не все одно; де хоч сиди; аби я знала, що се ти тут. От дякую, тобі за се. — Вона його жарко поцілувала, а він чогось зітхнув.

Прийшло Семена: наступив ярмарок. В Глупові тиск народу! З самого ранку жидки снують з одного заїздного двора у другий, розносячи в узликах на показ крамарям від панів льон, пшеницю, вовну. На майдані коло коней циганять задніпровські жидки, цигани з Волощини і ремонтери з Московщини: округ стоїть крик, гомон, галас... Глупівські пані переходять з одної крамниці в другу, вибирають на вечір в театр своїм донькам кружево, рукавці, стрічки.

— Отся стрічка і гарна, і добротна, і широка, та чи буде к лицу Галі? — питає голосно сама себе якась пані.

— Буде к лицу, якраз к лицу буде, — завіряє її крамар, жидок з Бердичева.

— Хіба ти знаєш мою Галю, що завіряєш так?

— Ну що ж, що не знаю! Нащо знати? Се така стрічка, що хоч кому до лица буде... От примірте до себе. — Жидок приложив коробку з стрічками до грудей пані. — Ай вай! Як хороше!.. Просто — а! Якби ваш пан побачив, як вам до лица! Ай вай! Наче не ви; наче молода панянка.

Пан купує стрічку...

Увечері почався спектакль. Горovenko не спускав очей з жінки. З театру головиха позвала до себе вечеряти усіх акторів і чимало гостей.

— Наталю! — говорив Юрко своїй жінці. — Ходім додому, в мене голова болить...

— Як же таки се можна: головиха так просила, а ми не підем... вона ж розсердиться.

— Так іди сама.

— Де-таки се видано, щоб серед ночі самій ходити... Та і там усі люде будуть як люде, я одна, ні вдова ні дівка. — Горovenko більш не змагався і пішов. На вечері він перекинувся кількома словами з знайомими і пильновав, як Ганусенко вився біля Наталі, наче пчола біля квітки. Горovenko чув, що його щось шарпає за серце: може, ті речі, котрі ходили округ його.

— Вам земство припоручило мости перемостити? — питав голова в одного земця. — Які палі

ставитимете?

— Положено дубові.

— Положено — звісно; але се одні вигадки, можна наполовину; одну дубову, дві соснових: а я б доділив вам з свого лісу такої соснини, що всякого дуба перестоїть.

— Добре! Заходьте завтра, поміркуємо.

Горовенко сплюнув і перейшов у друге місто.

— Добре я продав свою вовну: купців наїхала сила; ціни високі, з рук рвуть... в один куль подивились — а до останніх і не доторкнулись!.. А там, знаєте, було всяково: прикажчик понапихав усередину і обніжків і всячини... хо, хо, хо!.. Усе пішло за перегон... — хвастася один пан другому.

— Поталанило вам, а от мені не веде з льоном, бракують усе... кажуть, не підточений... дешево дають... Мабуть, не продам... Голова радить заложить у банк... він же там усьому сила... обіцяє під заклад дати продажну ціну... А там, каже, — відцураетесь, прострочите... ми продамо самі...

— Се добре діло.

— Не ледаче, аби тільки тоє... голові сюди, — він сунув руку в кишеню і додав, (— куртаж, звісно, без того не можна.

— Ваш могорич! — говорив в другому кутку маленький товстенький панок високому, чорнявому, похожому на поляка своєму сусідові.

— За що?

— Ще і питаєте! Ніби не знаєте! Бач, який святий та божий! Ставив муку помішану з вапном... Сподівались усі, що за те борошно тобі підріжуть фалди; а тепер он: вийшла тобі ще і нагорода! Станіслава дали.

— Чи чули, панове, чи чули: піймали Гартмана!

— Піймали? Що ж йому?

— Та ще нічого; ще Франція не дає...

— Як вона сміє не дати! Гартман наш підданий!.. Хіба французи забули вже, що ми були в Парижі?

— Таких собак мало вішати.

— Годі вам про Гартмана. Ось послухайте, що в Ломакові діється.

— А що там таке?

— У якогось інженера машину знайшли.

— Се брехня! Думали, що в його в сінях справді стоїть якась машина Рупера чи Румпеля, та боялись піти до його трусити; думка така: прийдемо, а він припал підложить, усіх розірве... Так підкупили якихось злодіїв, щоб викрали той ящик уночі з сіней... Украли, привезли в поліцію... Ходять коло ящика, остерігаються, не знають, як розпаковати. Страшно, щоб не рвонуло... Ну, якось осмілились, зірвали віко, дивляться, аж там... що б ви думали?

— Динаміт — тільки не той, що рве, а той, що склеює...

— Який се такий?

— Попросту — цемент...

Усі покотились з реготу...

— Кхи, кхи! — кашлянув збоку Пухно.

Світом вже Горовенки вернулись додому. Юрко не міг спати. Він довго ходив у себе по кімнаті, потім пішов у сад. Через кілька годин вийшов і Галкін: він нічого не розпитував у Юрка про вчорашній спектакль і вечерю у голови: по лицю, по очам Горовенка він бачив, чого стояла йому та вечеря. Вони йшли мовчки по доріжці. Над головами у їх пролетів табун диких гусей.

— От якби рушниця була, — сказав Горовенко.

— А ти стріляєш? — спитав Галкін.

— Колись я був завзятий охотник.

— А я сього і не знав; чом же ти давно не сказав; я б тобі роздобув зараз рушницю... У
Лиштви єсть зайва. Я пошлю до його. Тут на глупівських болотах сила дичини.

— Сьогодні знов у нас репетиція? — спитав Горовенко.

— Здається.

Горовенко глянув вбік, щоб не стрічатись з поглядом Галкіна.

— А від Лоріса ні одвіту, ні привіту, — сказав трохи згодя Горовенко.

— Нема.

— Певно, що і не буде... і відтіля нічого?

— Нічого.

— Замовкли щось...

— Гольдемберг багато нашкодив.

— Не втерпів дияволів жидюга, — різко проговорив Горовенко.

— Не то, що не втерпів, мені здається він збожеволів...

— Добре збожеволів, — перебив його Горовенко, — прочитайте, як гладко, як логічно він
показує.

— По тому ще не можна судити... Треба самому чути і бачити чоловіка... Я інак не розумію,
що він з глузду зсунувся. Здоровий чоловік на таке б паскудство не пішов.